

**Науково-дослідний інститут селянства
та вивчення аграрної історії
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького**

<http://ndis.cdu.edu.ua>

СЕЛЯНСЬКИЙ ХАРАКТЕР УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 рр.

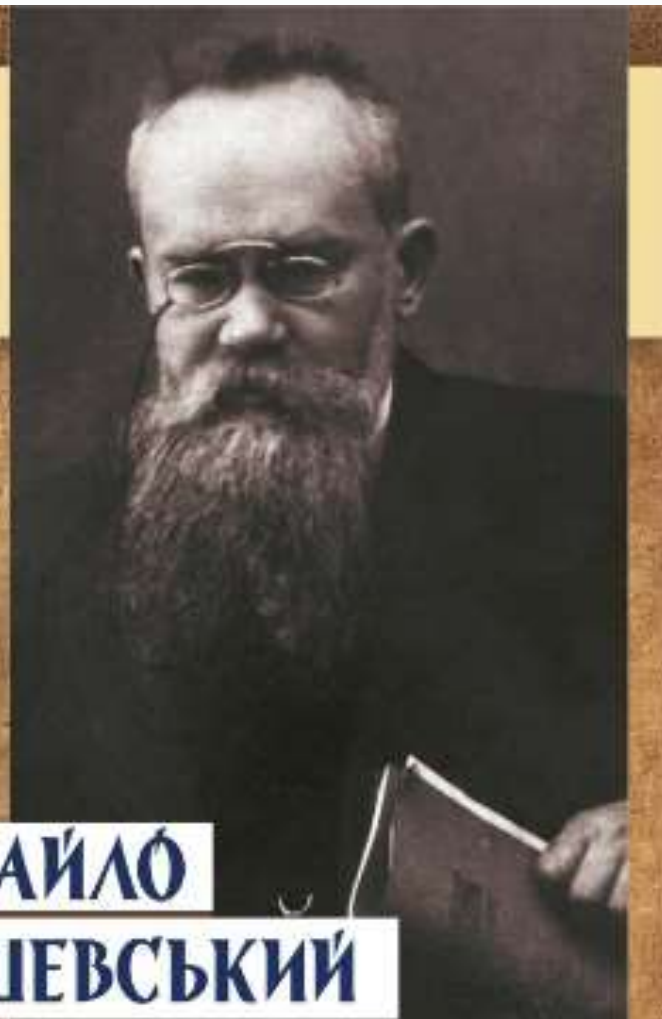
Що таке Українська революція 1917 – 1921 рр.?

*Мусимо жертвувати всім,
щоб урятувати найдорожче:
самостійність і незалежність
нашого народу*

**МИХАЙЛО
ГРУШЕВСЬКИЙ**

Голова Української Центральної Ради,
історик

Який характер мала Українська революція 1917 – 1921 рр.?

«Головною підставою сеї Великої України ще довго, коли не завсіди, буде селянство, і на тім прийдеться її будувати. В довгі часи нашого досвітнього животіння ми все повторяли, що в селянстві і тільки в селянстві лежить будуччина, українське відродження і взагалі будуччина України. Протягом цілого (XIX) століття українство і селянство стало ніби синонімами. З того часу, як усі інші верстви зрадили свою національність, від нього черпався весь матеріал для національного будівництва, і на нього поклало воно свої надії: Україна зможе встати тільки тоді, коли встане сей скинений у безодню пітьми й несвідомості титан, сей позбавлений зору і сили, обстрижений з своєї політичної й національної свідомості Самсон. Треба було тільки подати йому сю чудотворну воду свідомості – тільки ж усе ходу не було, бо стеріг його пильно стоголовий цербер старого режиму».

Михайло Грушевський

Чим зумовлено селянський характер Української революції 1917 – 1921 рр.?

Селянський характер Української революції 1917 – 1921 рр.
зумовлено аграрним типом українського суспільства.

Які ознаки аграрного типу суспільства?

Ознаками аграрного суспільства дослідниками, наприклад **І. Климом**, виокремлено такі: «більше 80% економіки припадало на сільське господарство; обмежена кількість видів виробництва та самих продуктів; простий поділ праці, що проявлявся, зокрема, у відносно нескладному способі вироблення благ і відсутності спеціалізації у виробництві; невелика різноманітність соціальних груп; так званий **«парафіалізм»** – обмежене спілкування між окремими малими спільнотами людей».

Які ознаки аграрного типу суспільства?

На переконання **Д. Белла**, характерними ознаками доіндустріального типу суспільства є «гра між людиною і природою», тобто взаємодія людей, природних сил і ресурсів, залежність людей від природи.

Чи є аграрний тип суспільства менш розвиненим?

Аграрне суспільство – це не лише техніка і технології, їх постійне удосконалення, насамперед це природність соціокультурного буття, баланс між природою і людиною, оприроднення суспільного буття і олюднення природи. Це оригінальна еволюція і непередбачуване реагування на внутрішні й зовнішні виклики. Аграрні суспільства стали лоном, в якому зросли соціальні, економічні, політичні та інші інститути без яких не можливо уявити індустріальний чи постіндустріальний типи суспільства. В їх надрах сформувалися міста, що від початку носили аграрний характер, а згодом перетворилися у рушіїв трансформації аграрного типу суспільства в індустріальний тип суспільства, стали іншими стосовно до села.

Які особливості українського типу аграрного суспільства?

Населення Наддніпрянської України (станом на 1914 р.)	40 млн осіб
Західної України (станом на 1914 р.)	6,5 млн. осіб
Із них:	
українців	32 млн 662 тис. осіб (71%)
росіян	5 млн 376 тис. 800 (11,7%)
євреїв	3 млн 795 тис. 760 (8,2%)
поляків	2 млн 79 тис. 500 (4,5%)
німців	871 тис. 200 (1,9%)
болгар, греків, волохів, вірмен, чехів та інших народів разом	2,7%
Станом на 1920-1921 рр. Українського населення у селах Наддніпрянщини проживало 91,2%, Галичини – 93,3%.	
у Наддніпрянщині:	
поляків	74%
росіян	46%
євреїв	33,8%
у Галичині:	
поляків	71,3%
євреїв	24,2%

За підрахунками М. Шаповала

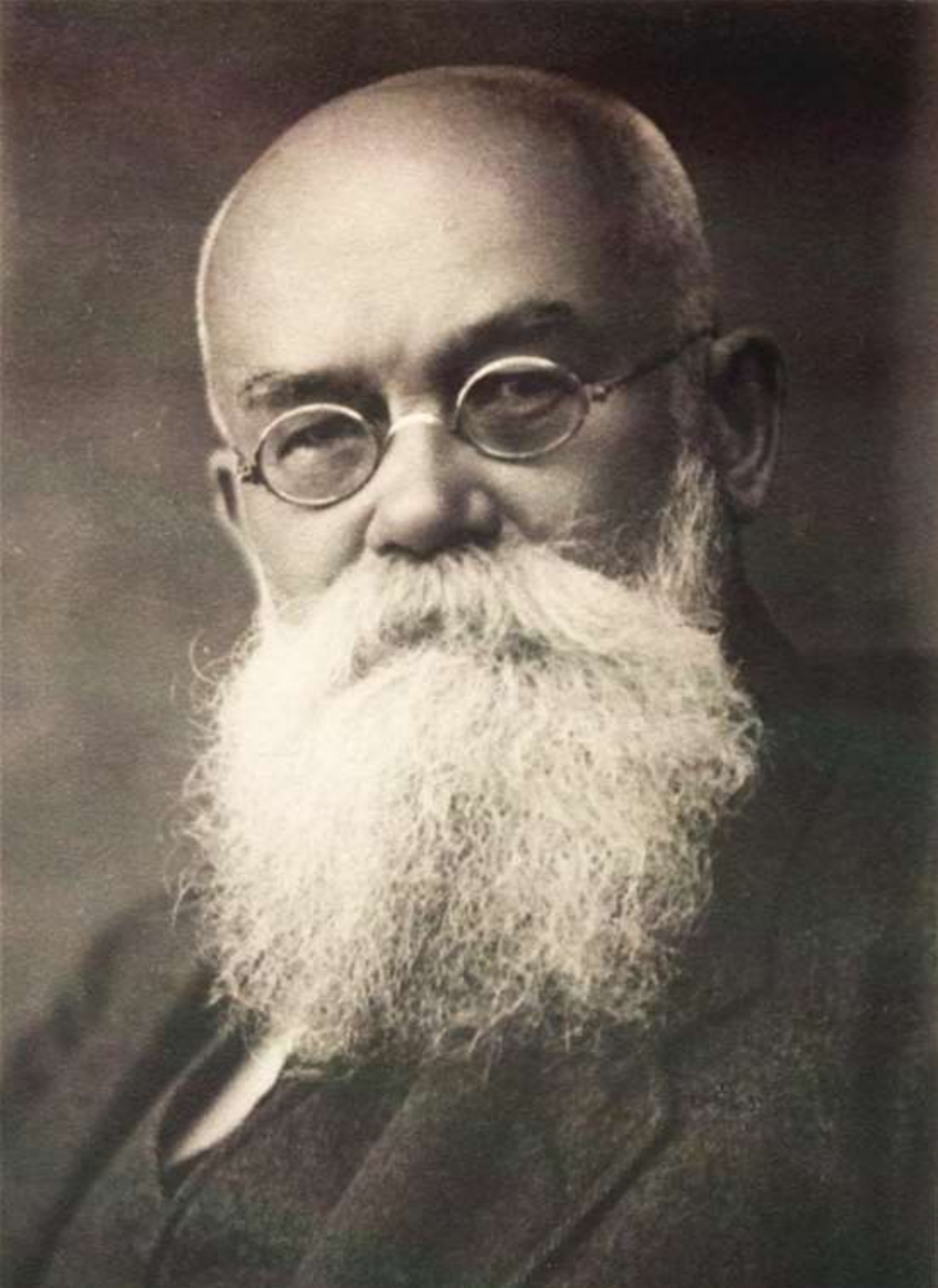
Отже, чисельно в етносоціальній структурі домінували українці. У виробничій зайнятості в Наддніпрянській Україні у 1897 р. українці переважали у хліборобстві та видобутку сировини – 90%.

Які особливості українського типу аграрного суспільства?

Натомість у містах **українське населення** упродовж перших двох десятиліть ХХ ст. **було національною меншиною.**

Національний склад міст (станом на 1920-1921 рр.).

Наддніпрянська Україна	
Євреї	66,2%
Росіяни	54%
Поляки	26%
Українці	8,8%
Галичина	
Євреї	75,8%
Поляки	28,7%
Українці	6,7%

«Все сільське господарство, за невеликим винятком перебувало в руках іноземців, особливо росіян і поляків: росіян і поляків не так за походженням, як за вихованням та антиукраїнськими настроями. Велику промисловість монополізували іноземні або місцеві капіталісти – росіяни, поляки, євреї та ін., однак, аж ніяк не українці. Такою ж російською або денаціоналізованою була влада ... Тільки ... селяни ...зберегли національні форми в їхньому первісному стані. Саме тому тепер селяни становлять 85% українського населення країни. ... Таким чином, станом на сьогодні українське населення налічує 75% всього населення країни. Це селяни...».

Михайло Грушевський

На думку І. Мазепи, **«з усіх суспільних верств на Україні українським залишалось лише селянство і зване з ним сільсько-господарське робітництво»**.

І. Нагаєвський вважав, що **«ТІЛЬКИ селянська маса залишилися українською, а всі інші прошарки суспільства були зденаціоналізовані»**.

П. Скоропадський писав про те, що **«майже вся промисловість і поміщицька земля в Україні належали великоросам, малоросам та полякам, котрі заперечували все українське»**.

С. Єфремов, аналізуючи у 1917 р. етносоціальні процеси в Україні, пріоритетною верствою державно-національного будівництва вважав **селянство**. Він обстоював думку стосовно того, що «**основою, ґрунтом для ідеологічного будівництва серед українців була все ж таки трудяща народна маса**».

У чому виявився селянський характер Української революції 1917 – 1921 рр.?

- По-перше, селянство чисельно домінувало у структурі українського соціуму. Загальновідомо, що до революції 5% населення імперії Романових становили робітники, а 82% – селяни. В тогочасній лише Наддніпрянській Україні з 30 млн всього населення 25 млн – селяни.
- По-друге, саме від того, в який спосіб та чи інша влада вирішить аграрне питання, залежало її політичне майбуття. Характер взаємин селянства з будь-якою владою багато в чому визначав конструктивну чи деструктивну спрямованість суспільно-політичної активності селянства, яка, поряд із перебігом подій на фронтах, у кінцевому результаті й визначила фінал Української революції. Фактично невдачі та поразки всіх, хто боровся за владу в Україні у 1917 – 1921 рр., значною мірою були зумовлені селянським фактором.
- По-третє, упродовж усієї Української революції аграрний сектор економіки залишався найважливішим, а фактично – єдиним джерелом постачання продовольчих товарів для всіх антагоністів – учасників революції та громадянської війни, а селянство становило чи не єдине масове джерело людських ресурсів для збройних формувань різних політичних режимів.
- По-четверте, відбулася радикалізація та політизація селянської свідомості. Селянство у роки Української революції мало і власну **«політичну програму»**, запропонувало власний варіант соціально-економічної та суспільно-політичної моделі, прийнятної для нього.

У чому виявився селянський характер Української революції 1917 – 1921 рр.?

**«Селянин з соціальної природи своєї
реаліст. Він оцінює явища не по їхній
ідеальній, можливій цінності, а з погляду
реальної, сучасної корисності»**

Володимир Винниченко

У центрі ідеології селянства у роки Української революції перебувало споконвічне прагнення
«землі та волі».

Яке селянство було активним суб'єктом Української революції 1917 – 1921 рр.?

Активним суб'єктом революції стало селянство нового типу – селянин доби революції з радикальними гаслами. Західна історіографія його називає селянин, схвильований ідеями – **селянин-ідеоман**. Його ідейне поле – це домінанта «Ідеї Землі та Волі». Вона усвідомлювалася і розумілася як «єдина Надія».

У чому особливість нового селянства на початку ХХ ст.?

- Селянство на початку ХХ ст. було якісно відмінним як від міського пролетаріату, так і від селянства попередніх століть, сформованим за принципово нових умов посткріпосницької дійсності. Якісна відмінність полягала у відсутності кріпацтва не лише як правового статусу. Насамперед йдеться про відсутність кріпацтва як способу буття, ведення господарства, стилю мислення тощо.
- Це було покоління, виховане за умов капіталізації сільського господарства, індустріалізації, трансформації сільської громади, – всього того, що прийнято вважати модернізацією другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у Російській імперії.

У чому особливість нового селянства на початку ХХ ст.?

«Українське село на межі ХІХ – ХХ ст. переживало свою тиху революцію. Воно було повне молодих і впевнених у собі людей, відкритих до змін».

Ярослав Грицак

Які фактори зумовили появу на початку ХХ ст. селянина нового типу? За яких умов і обставин сформувалося «нове селянство»?

На формування нової селянської свідомості, суспільно-політичної активності, становлення селянства як активного суб'єкта тогочасного соціокультурного імперського простору впливали такі фактори:

- 1) ліквідація кріпацтва, яка виявилася соціокультурним шоком для селян, поміщиків, держави;
- 2) жодний зі згаданих вище суб'єктів не знав відповіді на запитання: «Як жити/бути далі»;
- 3) політика протекціонізму держави над селянством у пореформений період не спрацювала. На практиці опіка виявилася тягарем для селян;
- 4) питання землеволодіння/землекористування, що потребували негайного вирішення;
- 5) низький правовий статус селян.

Які події в Україні на початку ХХ ст. засвідчили появу нового селянства?

Селянська революція початку ХХ ст. – глибинна основа всіх революційних трансформацій, що зазнала Російська імперія у перші десятиріччя ХХ ст. Саме на тлі селянської революції розгорталися інші революції – соціальні, політичні тощо.

Що стало джерелом селянської революційності?

Джерелом селянської революції став **бунт**. Про це неодноразово йшлося у науковій літературі, про це говорили сучасники тих подій.

Що стало джерелом селянської революційності?

- ▶ **А. Камю** писав про те, що бунт – це протест людини проти її перетворення у річ, це утвердження властивої всім людям природи, ... це відмова від однієї частини буття в ім'я іншої, яку бунт звеличує.
- ▶ Історики, пояснюючи відмінність повстання від бунту, пишуть: «Повстали», «встали», «стоять» – етимологія підказує, що є заради чого повставати, вставати, стояти. Значить, є на що сподіватися. Бунт – пояснити і складніше, і простіше: люди не хочуть терпіти, вони не хочуть чекати, їм немає на що надіятися... Втомилися». Є підстави вважати, що бунт – природна мова селянства і єдиний спосіб його взаємин з владою без посередництва бюрократії.

Чи були проєкти, в яких селянство розглядалося як основа української державності?

В. Грушевський

- Так, наприклад, **представники УДХП** (Українська демократично-хліборобська партія) насамперед в українському селянстві бачили соціальну основу української державності; чітко розуміли, що український селянин – унікальний самодостатній суб'єкт, якісно інший від російського; вирішення українського аграрного питання, на їх переконання, мало ґрунтуватися на європейсько-українських засадах, що сприяють становленню високотехнологічної галузі зі збереженням самобутності українського селянства як уособлення культурно-національних цінностей. Інші варіанти, засновані на інших принципах, на думку членів УДХП, є «реакційними, бо ведуть назад, до нижчих ступенів цього розвитку і загрожують великим упадком продуктивності та урожайності землі».

Чи були проєкти, в яких селянство розглядалося як основа української державності?

Із селянством майбуття Української Держави пов'язував **П. Скоропадський**, будучи прихильником «третього шляху», інструментом реалізації цієї мети він вважав демократичні реформи. Гетьман вважав, що «наш українець – індивідуаліст, ніяка соціалізація йому не потрібна. Він рішуче проти цього. Серед гасел революції, найрозуміліших селянству, на думку гетьмана, – ідея землі». Він усвідомлював, що необхідно «провести справді здорові демократичні реформи, не соціалістичні, а демократичні. Соціалізму у нас у народі немає, і тому, якщо він і є, то з-поміж нечисельної, відірваної від народу купки інтелігентів... У мене відсутні сумніви..., що будь-які соціалістичні експерименти... негайно би призвели до того, що вся країна упродовж 6 тижнів стала б добичею всепожираючого молоха-більшовизму. Большевизм, знищивши культуру, перетворив би нашу чудову країну у висохшу рівнину, в якій би з часом оселився капіталізм... всемогутній Бог, в ногах котрого буде валятися і повзати той народ».

Чи були проекти, в яких селянство розглядалося як основа української державності?

У політичній програмі УНГ (Українська Народна Громада) йшлося про те, що прийнятним є державне будівництво, що ґрунтується на волевиявленні народу з урахуванням історичного досвіду державотворення, його історико-політичних традицій. У такий спосіб джерелом влади Української Держави оголошувався народ. Беручи до уваги, що 85% становило селянство, воно і розумілося соціальною основою цієї держави.

Чи були проекти, в яких селянство розглядалося як основа української державності?

20 жовтня 1918 р. було представлено «Меморандум хліборобів-власників і козаків усієї України» – політична програма **Всеукраїнського союзу хліборобів-власників (селян)**. У відносно стислому за обсягами документі селянсько-хліборобська верства проголошувалася єдиною та міцною підвалиною української державності. Селянству гарантувалися рівні громадянські права і свободи.

Чи були проекти, в яких селянство розглядалося як основа української державності?

У **«Резолюції Головної Управи Української Народної Партії»** від 7 вересня 1919 р. роль селянства у національному державотворення була окреслена ще чіткіше і повніше. У документі йшлося про те, що *«фундаментом, центром живих творчих сил на Україні, є селянство – хліборобський і національно-промисловий елементи... і лише ці елементи можуть бути міцною підвалиною будуччини української державної й національної ідеї, бо пролетаріят і велика буржуазія на Україні, з погляду національного, чужі або байдужі до українських національно-державних змагань. ... І коли економічні інтереси цього класу не будуть звязаня з національно-політичними інтересами, то українська національна справа й державність будуть надовго подавлені ворожими силами сусідів, які всі мають яскраво-визначену націоналістично-імперіялістичну окраску».*

ukr.ndis@gmail.com

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100089128239446>

<https://www.youtube.com/channel/UC1386stpvwll1f2x2976VfA>